

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

кафедра філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі

*Світлана ЛУЦІВ
Світлана ГІРНЯК*

КАЛІГРАФІЯ

Навчально-методичний посібник

**Дрогобич
2022**

УДК 376(07)
Л 87

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 6 від 19 травня 2022 р.)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Ірина САДОВА, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки і методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Оксана СТОРОНСЬКА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри порівняльної педагогіки і методики викладання іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Луців С., Гірняк С.

Л 87   Каліграфія : навчально-методичний посібник Дрогобич :
Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2022. 58 с.

Навчально-методичний посібник написано відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Каліграфія» для фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 013 Початкова освіта.

У навчально-методичному посібнику подано мету, завдання і структуру навчального предмету, завдання для аудиторної і самостійної роботи студентів у системі здобуття вищої освіти за напрямом навчання.

Рекомендовано студентам факультету початкової та мистецької освіти та вчителям початкової школи.

ПЕРЕДМОВА

Формування каліграфічних навичок письма має велике педагогічне та суспільно-виховне значення. Привчаючи школярів до акуратного і чіткого письма, дбаючи про стійкість їхнього почерку, вчитель виховує у них акуратність, працелюбність, сумлінне та старанне ставлення до виконання будь-якої роботи, не тільки письмової.

Повноцінна підготовка вчителя початкової школи неможлива без засвоєння навичок правильного письма та відомостей про характер графічних умінь та навичок.

Завдання навчальної дисципліни «Каліграфія» тісно пов'язані з формуванням навички письма загалом. Правильне, чітке та красиве письмо є важливим засобом спілкування. У ньому проявляється культура того, хто пише, до того, хто буде читати написане.

Мета навчального курсу – оволодіння студентами теоретичними знаннями та практичними вміннями щодо формування навичок каліграфічного письма у молодших школярів.

Навчально-методичний посібник орієнтований на творчу самоосвіту і саморозвиток студента, у процесі якого здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти мають ознайомитися із методичними прийомами і способами навчання каліграфії, із закономірностями розвитку техніки письма, з методикою виявлення порушень писемного мовлення в молодших школярів, а також навчитися методично правильно проводити уроки каліграфії в початковій школі та формувати уміння каліграфічного письма в майбутніх учителів початкової школи.

Тема. Каліграфія як наука.

Основні етапи вивчення каліграфії.

Зв'язок каліграфії з іншими навчальними дисциплінами.

Завдання навчання каліграфічного письма. Умови навчання каліграфічного письма

Методичні вказівки

В «Енциклопедії Сучасної України» зазначено: «Каліграфія – мистецтво писати розбірливим, гарним і чітким почерком; досконала форма рукописного шрифту стародавніх книг, офіційних документів. Інша назви – *краснопис, чистописання*. Каліграфія визначає культурний рівень людини, її темперамент. Як вид мистецтва каліграфія набула розроблення у Стародавньому Китаї, ставши витонченим видом художньої діяльності. Каліграфічним почерком прикрашали ширми, віяла, костюми аристократів. У Китаї та Японії каліграфів вважали культурним ідеалом. Частина художників надавала перевагу славі каліграфа, а не живописця. <...> Із давніх часів каліграфію застосовували для написання звернень до правителів, інших адресатів високого соціального статусу. Мистецтво каліграфії пов'язане з історією писемності та книги. Учителі-каліграфи, автори перших підручників із каліграфії – венеціанець Дж. Тальєнте (XVI ст.) та московит К. Істомін («Букварь», 1694)¹.

С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» подає таке визначення: «Каліграфія (від гр. *καλλιγραφία* – красивий почерк) – мистецтво красивого й чіткого письма. Історія каліграфії пов'язана як з історією шрифту і знарядь письма, так і з стилістичною еволюцією мистецтва. Каліграфія дбає не лише про зручність читання, а й надає письму емоційно-образної графічної виразності»².

У методиці навчання української мови термін каліграфія використовуємо в таких значеннях:

- 1) мистецтво писати чітким, рівним, гарним почерком;

¹ Дербілова О.А. Каліграфія. Енциклопедія Сучасної України : електронна версія / гол. редкол. : І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=10564 (дата перегляду: 03.05.2022)

² Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либіль, 1997. С. 154.

2) краснопис, чистописання.

Методика каліграфії передбачає:

- навчання першокласників писати елементи букв;
- формування умінь писати малі та великі літери абетки й удосконалення умінь поєднувати букви у склади, буквосполучення, слова;
- вдосконалення навичок письма шляхом організації та систематичного проведення під час уроків української мови (зокрема в 2–4 класах) каліграфічних хвилинок.

О. Хома слушно стверджує, що «Каліграфія, як і методика її викладання, – невід’ємна і складова частина цього предмету. Вона тісно пов’язана з психологією дитини молодшого віку, особливостями її уваги, мислення, пам’яті тощо. Безпосередній зв’язок цей навчальний предмет має з графікою, педагогікою, фізіологією, сучасним мовознавством і передовою шкільною практикою. Тому вивчення будь-якого практичного питання необхідно пов’язувати з відповідними правилами, що їх визначає методика»³.

Отож процес навчання учнів першого класу писати передбачає врахування вікових, фізіологічних і психологічних особливостей молодших школярів, як-от: *розвиток дрібних м'язів рук, координацію рухів під час письма, опірність організму під час тривалого напруження, темп письма (повільний чи швидкий), сформованість візуального (оптичного) сприйняття графічного образу, розвиненість механізмів внутрішньої координації рухів і дій*. Процес навчання письма передбачає, що першокласникам доведеться здійснювати окремі дії й операції мовного характеру, зокрема: *аналіз звукового складу слова (тобто учні повинні вміти встановити послідовність звуків у структурі слова), уточнення фонемного складу*

---

³ Методика навчання української мови з каліграфією : опорні конспекти лекцій (Частина 1). Методика навчання грамоти. Методика розвитку мовлення : для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 013 «Початкова освіта», освітній ступінь «бакалавр» / укладач О. М. Хома. Мукачево : МДУ, 2019. 63 с.

слів, а також формування умінь розмежовувати (відрізняти) звуки, близькі за звучанням, розрізняти відтінки тощо.

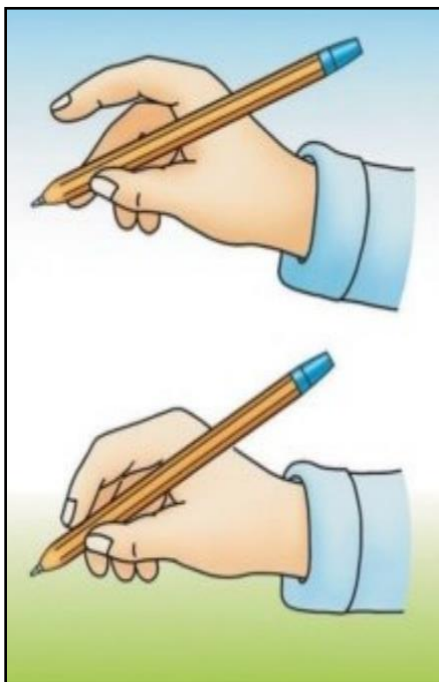
Уже з першого дня занять у школі, учитель вчить учнів, як правильно сидіти за партою, контролювати свою поставу під час уроків. Така особлива увага педагога до постави учнів зумовлена особливостями розвитку дитячого організму та необхідністю запобігання викривленню хребта.

Під час письма треба сидіти прямо, не спиратися грудьми на парту, відстань від грудей до столика парти має дорівнювати товщині долоні (3–5 см).

Ручку під час письма треба тримати трьома пальцями: *великим, вказівним і середнім*.

Правила тримання ручки:

1. Візьми ручку в руку і постав руку на лікоть.
2. Тримай ручку трьома пальцями (*великим, вказівним і середнім*) на відстані 1–1,5 см від кульки.
3. *Великий, вказівний і середній* пальці повинні бути зігнуті, а *безіменний і мизинець* – напівзігнуті, вони слугують основою для кисті, однак не притиснуті до долоні.
4. Тримай ручку пальцями на спеціальних насічках або гумці. Це зручно і необхідно для того, щоб пальці не посувалися донизу.
5. Верхній кінець ручки повинен дивитися в

праве плече (якщо дитина правша), у ліве плече (якщо дитина шульга).

Ручка-самоучка для шульги

Ручка для шульги

***Я пишу лівою рукою,
а я – правою!***

Питання для самоконтролю

1. Що таке писемна мова?
2. Про що свідчить погана каліграфія учнів?
3. У чому полягає актуальність вивчення «Каліграфії» для майбутніх учителів початкової школи?
4. Розкрийте зміст поняття «каліграфічне письмо».
5. Перелічіть основні умови навчання учнів початкової школи каліграфічного письма.
6. Схарактеризуйте роль освітлення в освітньому процесі, зокрема під час письма.
7. Які вимоги ставляться до шкільних меблів?
8. Чим мають вчитися писати учні першого класу?
9. Яким критеріям має відповідати шкільний зошит молодших школярів для успішного оволодіння навичкою каліграфічного письма?

Практичні завдання

1. Напишіть коротку автобіографію каліграфічним почерком.
2. Випишіть значення термінів: *мова, мовлення, писемність, жива мова, мертва мова.*

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте зошити з української мови для учнів 1 класу.

Тема. Методи навчання каліграфії.
Методичні прийоми навчання чистописання
в початковій школі

Методичні вказівки

Сьогодні сучасній науці відомі такі методи навчання письма:

- копіювальний;
- лінійний;
- тактовий;
- аналітико-синтетичний;
- генетичний;
- асоціативно-порівняльний.

Питання для самоконтролю

1. Чому копіювальний метод можна використовувати обмежено?
2. У чому полягає суть лінійного методу навчання письма?
3. Яким чином здійснюється аналіз букв?
4. Схарактеризуйте базові вимоги щодо навчання письма в початковій школі.
5. Які графічні сітки для навчання письма в початковій школі ви знаєте?
6. Окресліть мету використання копіювального методу письма в освітньому процесі нової української школи.
7. У чому полягає суть копіювального методу у навчальному процесі з письма?
8. На уроках української мови в 1 класі застосовується ритмічний (тактовий) метод, поясніть особливості його використання.
9. З'ясуйте умови застосування ритмічного методу на уроках грамоти у 1 класі.

Практичні завдання

1. Законспектувати статтю: Бондар Н. Психолого-педагогічні аспекти формування навички письма молодших школярів. *Початкова школа*. 2011. № 7. С. 25–29.
2. Підготувати повідомлення на тему: «*Організаційні та гігієнічні умови навчання письма*».
3. Виписати значення термінів: *пiктограма, звукове письмо, iєрогліф*.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацюйте теоретичний матеріал: психолого-педагогічні основи формування графічної навички в учнів початкової школи.
2. Схарактеризуйте програмні вимоги до навчання каліграфічного письма молодших школярів.

Тема. Методика написання елементів букв. Підготовчі вправи з письма в добуквений період навчання грамоти

Методичні вказівки

Структура уроку письма в добуквений період (за М.І. Чабайовською)⁴

1. Організація класу.
2. Оголошення теми, цілей уроку.
3. Повторення.
  - 3.1. Дидактичні ігри.
  - 3.2. Закріплення знань.
4. Підготовчі вправи.
  - 4.1. Пальчикова гімнастика

---

⁴ Чабайовська М.І. Єдині зразки каліграфічного письма букв українського алфавіту та цифр : навчально-методичний посібник. 2-ге вид. перероб. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2014. 116 с.

- 4.2. Вправи «Штрихування, обведення, замальовування».
5. Повідомлення цілей уроку.
6. Формування нових умінь.
  - 6.1. Показ написання букв з коментарями учителя.
  - 6.2. Самостійне написання букв учнями.
7. Фізкультхвилинка.
8. Тренувальні вправи.
9. Підсумок.

Питання для самоконтролю

1. Що передбачають підготовчі вправи до письма?
2. Що таке елементи букв?
3. Назвіть основні елементи.
4. Назвіть додаткові елементи букв.

Практичні завдання

1. Поясніть і продемонструйте написання таких елементів:
  - прямої похилої лінії;
  - прямої подовженої лінії;
  - прямої похилої лінії із заокругленням згори та знизу;
  - прямої подовженої лінії із петлею згори.
2. З'ясуйте, що має вміти вчитель початкової школи, щоб навчити учнів писати.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацюйте теоретичний матеріал: *навчання письма в історичному аспекті. Знаряддя для письма в минулому.*
2. Підготуйте повідомлення на тему: *«Характеристика рукописного шрифту для навчання письма шестирічних першокласників».*

Тема. Поділ малих букв українського алфавіту на групи.

Методика написання малих букв I–II груп.

Письмо в буквенний період навчання грамоти

Методичні вказівки

Малі букви українського алфавіту поділяються на такі групи:

перша група – *i, і, u, й, ш*;

друга – *ц, щ, у*;

третья – *г, п, т, р*;

четверта – *н, ч, к*;

п'ята – *л, м, г*;

шоста – *я, ь, о, а, ю, б, ф*;

сьома – *с, є, е, х, ж*;

восьма – *в, д, з*.

Методика написання малих букв першої та другої групи:

Перша група – *i, і, u, й, ш* – складаються в основному з короткої прямої похилої лінії зі заокругленням унизу праворуч й окремих додаткових елементів;

друга – *ц, щ, у* – літери у своїй основі мають коротку пряму похилу лінію зі заокругленням унизу праворуч та з додаванням петель.

Питання для самоконтролю

1. На скільки груп поділяються малі букви українського алфавіту?
2. Зі скількох елементів складається буква *й*?
3. Під яку лічбу записуємо букву *л* (*ел*)?

Практичні завдання

1. Напишуть у робочому зошиті букви:

- *г, п, т, р, н*;

- *і, й, ї, л, м*.

2. Визначте виховні завдання процесу навчання письма.

3. Схарактеризуйте групи навичок, що забезпечують оволодіння каліграфічним письмом.

4. Визначте відмінності між технічними навичками письма і малюванням.

5. Поясніть методику написання малих букв першої та другої груп.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацюйте теоретичний матеріал: *сутність й особливості формування каліграфічної навички письма.*

2. Законспекуйте статті:

Колесник Я. Система вправ для розвитку руки дитини : (графічні навички). *Початкова освіта.* 2004. № 35. С. 25–27.

Ягупа І. Вчимося писати каліграфічно. *Розкажіть онуку.* 2015. Вересень, № 9. С. 31–36.

Тема. Методика написання малих букв III–IV груп.

Шляхи усунення вад письма

Методичні вказівки

Методика написання малих букв третьої та четвертої групи:

третья – *z, n, t, p* – основним елементом цих букв є коротка пряма похила лінія із заокругленням угорі ліворуч, унизу – праворуч;

четверта – *h, c, k* – у своєму складі мають коротку пряму похилу і коротку горизонтальну лінії, коротку пряму похилу лінію зі заокругленням унизу праворуч і додаткові елементи.

Питання для самоконтролю

1. Окресліть мету буквеного періоду з письма.

2. Чим зумовлене дотримання принципу «від простого до складного» під час навчання письма?

3. Які є основні типи і способи поєднання літер?
4. Які методичні вимоги ставляться до уроку письма в буквенний період.
5. Які види роботи сприяють формуванню в учнів зорового образу літери?

Практичні завдання

1. Ознайомтеся зі змістом і будовою зошита з каліграфії у двох частинах (авт. М.І. Чабайовська).
2. Порівняйте зміст навчальних зошитів із друкованою основою (авт. М.С. Вашуленко, М.Д. Захарійчук) і (авт. М.І. Чабайовська).
3. Підготуйтеся до диспуту на тему: «*Чому потрібно писати каліграфічно?*».

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацюйте теоретичний матеріал: *методи навчання каліграфічного письма*.
2. Законспекуйте статтю: Лиганова Л.Б. Каліграфія у початкових класах. *Розкажіть онуку*. 1999. № 1. С. 38–40.

Тема. Методичне пояснення написання малих букв V–VI груп

Методичні вказівки

Методика написання малих букв п'ятої та шостої груп:

п'ята – л, м, г – в основі їх є коротка пряма похила плавна лінія із заокругленням унизу ліворуч;

шоста – я, ь, о, а, ю, б, ф – до складу цих букв входять малі овали з поєднанням окремих елементів.

Структура уроку письма (вивчення нової літери) (за М.І. Чабайовською)⁵

1. Підготовка.

2. Використання під час організаційного етапу уроку віршів, казкових героїв тощо з метою створення позитивного емоційного настрою і психологічного комфорту молодших школярів задля організації ефективної взаємодії між учасниками освітнього процесу.

3. Актуалізація знань, умінь і навичок.

4. Хвилинка каліграфії.

5. Повторення.

6. Звукові аналітико-синтетичні вправи.

7. Повторення гігієнічних правил письма.

8. Називання літер, написаних на дошці, визначення їх структури.

9. Підготовчі вправи до написання нової літери

10. Вивчення нового матеріалу.

11. Написання літери учнями:

- коментоване письмо в повітрі;

- обведення зразків у зошиті;

- письмо букв самостійно;

- написання рядка літери учнями самостійно.

Фізкультхвилинка

12. Закріплення набутих знань, умінь і навичок.

13. Словникова робота.

14. Написання слів з вивченою буквою.

15. Підсумок.

Питання для самоконтролю

1. Які способи поєднання літер ви знаєте?

2. Назвіть основні причини графічних недоліків.

---

⁵ Чабайовська М.І. Єдині зразки каліграфічного письма букв українського алфавіту та цифр : навчально-методичний посібник. 2-ге вид. перероб. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2014. 116 с.

3. Чому учні пропускають букви?
4. Що таке непропорційне письмо? Як його подолати?

Практичні завдання

1. Запропонуйте шляхи запобігання графічним помилкам у письмі першокласників.
2. Проаналізуйте роботу свого товариша щодо каліграфічного письма.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте суть методики роботи над типовими графічними помилками учнів.
2. Запропонуйте вправи для індивідуальної роботи над виправленням недоліків письма молодших учнів.

Тема. Методика написання малих букв VII–VIII груп.

Складні з'єднання малих букв

Методичні вказівки

Методика написання малих букв сьомої та восьмої групи:

сьома – *с, є, е, х, ж* – складаються в основному з малих півовалів;

восьма – *в, д, з* – в своїй основі мають малі овали та півовали, довгу пряму похилу лінію із петлею вгорі або вниз.

Питання для самоконтролю

1. Проаналізуйте базові методичні вимоги до уроку письма в буквенний період.
2. Окресліть структуру уроку письма в буквенний період.
3. Які завдання допоможуть першокласникам запам'ятати поелементну будову літери?

Практичні завдання

1. Покроково схарактеризуйте роботу вчителя й першокласників під час ознайомлення із написанням нової літери.
2. Назвіть основні види роботи молодших школярів, які слугують формуванню зорового образу літери.

Завдання для самостійної роботи

1. Назвіть основні вимоги щодо показу і пояснення педагогом каліграфічного написання літери.
2. Підготуйте фрагмент уроку.

Тема. Списування з друкованого і рукописного текстів

Методичні вказівки

Списування – передача в письмовій формі слова, речення, тексту. Використовується під час навчання техніки письма та каліграфії, а також орфографії та граматики (як правило, з додатковими завданнями).

Види списування:

- списування з готового зразка – для списування пропонуються слова, речення або текст без пропуску букв і додаткових завдань; мета – списати правильно, без помилок і спотворень;
- списування з додатковими завданнями; таке списування найчастіше поєднується з виконанням додаткових завдань;
- творче списування – відновлення деформованих речень або тексту; зміна граматичної форми записуваних слів;
- вибіркоче списування – передбачає списування запропонованих слів.

Види списування:

- списування з готового зразка для списування;
- списування з додатковими завданнями;

- творче списування;
- вибіркоче списування.

Питання для самоконтролю

1. Що таке списування?
2. Які види списування є ефективними?
3. На якому етапі уроку учням пропонуються вправи на списування?

Практичні завдання

1. Укладіть систему вправ та завдань для списування.
2. Обґрунтуйте важливість такого виду роботи як списування.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготуйте інформацію на тему: *«Каліграфія і розвиток зв'язного мовлення»*.
2. Законспекуйте статтю: Трунова В. Всеукраїнський експеримент з «Каліграфії та розвитку мовлення». *Початкова школа*. 2011. № 3. С. 50–53.

Тема. Поділ великих букв українського алфавіту на групи. Методика написання великих букв І–ІІ груп

Методичні вказівки

Групи великих букв

Великі букви українського алфавіту поділяються на такі групи:

- перша група – І, Ї;
- друга – И, Й, Ш, Ц, Щ, Ч;
- третья – У, Н, К;
- четверта – Л, М, А, Г;
- п'ята – Г, П, Т;
- шоста – Я, О, Ю, Ф;
- сьома – С, Є, Х, Ж, З, Е;
- восьма – Р, В, Б, Д.

Методика написання великих букв I–II груп:

перша група – І, Ї – в основному складаються із довгої прямої похилої лінії із заокругленням унизу ліворуч та штрихом угорі зліва;

друга – И, Й, Ш, Ц, Щ, Ч – у своєму складі мають в основному довгу пряму похилу лінію із заокругленням угорі ліворуч та внизу – праворуч.

Питання для самоконтролю

1. На скільки груп поділяють великі літери алфавіту?
2. Які букви належать до 2 групи?
3. З яких елементів складається буква Ц?

Практичні завдання

1. Підберіть завдання для вдосконалення написання букв 1 групи.
2. Підготуйте фрагмент уроку.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготуйтеся до дискусії «Проблеми удосконалення графічних навичок письма учнів 4 класу».

Тема. Методичне пояснення написання великих букв III–IV груп

Методичні вказівки

Методика написання великих букв III–IV груп:

третья – У, Н, К – складаються в основному з довгої прямої похилої лінії зі заокругленням унизу ліворуч, штрихом угорі зліва й окремих елементів;

четверта – Л, М, А, Г – основним елементом їх є довга пряма похила плавна лінія зі заокругленням унизу ліворуч, крім літери Г, яка віднесена до цієї групи за початком написання.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть вимоги до ведення зошитів учнів.
2. Як правильно підписувати зошит учнів?
3. Які букви входять до третьої групи?

Практичні завдання

1. Укладіть правила перевірки письмових робіт молодших школярів.
2. Розкрийте методику пояснення написання нових букв (буква на вибір).

Завдання для самостійної роботи

1. Перелічіть норми швидкості письма учнів початкової школи.
2. З'ясуйте, за якими параметрами відбувається перевірка сформованості графічних навичок письма в молодших школярів.

Тема. Методика написання великих букв V–VI груп

Методичні вказівки

Методика написання великих букв V–VI груп:

четверта – Л, М, А, Г – складаються з довгої прямої похилої плавної лінії із заокругленням унизу ліворуч, крім літери Г;

п'ята – Г, П, Т – складаються з довгої прямої похилої лінії із заокругленням унизу ліворуч і праворуч, і з прямої горизонтальної лінії із заокругленням зліва вниз.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте методику написання великих букв 4 групи?
2. Які завдання допомагають написанню букв 5 групи?

Практичні завдання

1. Доберіть низку вправ і відеоматеріалів для проведення пальчикової гімнастики.

Завдання для самостійної роботи

2. Продемонструйте фрагмент уроку, під час якого використовується пальчикова гімнастика.

Тема. Методичне пояснення написання великих букв VII–VIII груп. Складні з'єднання великих букв

Методичні вказівки

Методика написання великих букв VII–VIII груп
шоста – Я, О, Ю, Ф – основним елементом букв є великі овали, довгі прямі похилі лінії зі заокругленням унизу ліворуч і праворуч;
сьома – С, Є, Х, Ж, З, Е – основними їх елементами є великі півовали;

восьма – Р, В, Б, Д – до їх складу входять півовали, довга пряма похила лінія зі заокругленням унизу ліворуч і петлею.

Питання для самоконтролю

1. У методичній літературі зазначено, що «списування – це найпоширеніший вид вправ на уроках письма». Чи правильним є це твердження? Обґрунтуйте свою думку.

2. Схарактеризуйте (покроково) методику організації списування.

3. Які види навчальних диктантів доречно використовувати на уроках письма?

Практичні завдання

Поясніть, у який спосіб під час уроків письма молодші школярі продовжують збагачувати свій словниковий запас.

Підберіть вправи для реалізації збагачення словникового запасу учнів.

Завдання для самостійної роботи

1. Які види диктантів пропонуються для виконання учням у букварний період? Окресліть їх роль і значення для формування каліграфічного письма учнів 1-го класу.

2. Підберіть вправи для творчого списування в процесі формування каліграфічного письма молодших школярів.

Тема. Шляхи усунення неточностей і помилок під час написання тієї чи тієї букви. Норми каліграфічного письма та необхідність їх дотримання

Методичні вказівки

Виділяють такі графічні помилки:

1. Порушення нахилу букв.
2. Помилки, пов'язані із порушенням пропорцій: вертикальних та горизонтальних.
3. Неправильне написання овалів, півовалів та інших елементів, що містять закруглення, зігнуті лінії.
4. Пропуск елементів окремих букв або заміна елементів букв.

Практичні завдання

1. Письмово продемонструйте приклади помилок молодших школярів, що допускаються ними під час письма.
2. Виявіть наявність цих помилок у власному письмі.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювання теоретичного матеріалу:

Методика запису слів.

Методика виявлення порушень писемного мовлення.

Тема. Формування та вдосконалення навичок письма в післябуквений період навчання грамоти. Уроки письма післябуквеного періоду

Методичні вказівки

Структура уроку письма в післябуквений період (за М.І. Чабайовською)⁶

1. Організаційний момент.
2. Актуалізація опорних знань.

---

⁶ Чабайовська М.І. Єдині зразки каліграфічного письма букв українського алфавіту та цифр : навчально-методичний посібник. 2-ге вид. перероб. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2014. 116 с.

3. Мотивація уроку.
4. Повідомлення теми та цілей уроку.
5. Сприймання і усвідомлення нових знань.
6. Спостереження й аналіз мовних явищ.
7. Виконання вправ.
8. Підсумок уроку.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає робота з удосконалення каліграфічних навичок в учнів початкової школи?
2. Які якості письма треба формувати у молодших школярів у 2 класі?
3. Що впливає на вміння писати швидко, каліграфічно і грамотно?

Практичні завдання

1. Поясніть, що можна робити для формування графічної навички письма у 3 класі.
2. Визначте, якими компетентностями мають володіти учні початкових класів під час написання складів, слів, речень?

Завдання для самостійної роботи

1. Запропонуйте вправи, що допоможуть розвивати в учнів швидке письмо.
2. Робота в парах. Продикуйте текст товаришу з різною швидкістю. Визначте час для комфортного написання диктантів.

Тема. Удосконалення навичок каліграфічного письма в учнів 2–4 класів. Письмо малих і великих букв за групами в зошиті в одну лінію. Каліграфічні хвилинки на уроках української мови в початкових класах, вимоги до їх проведення.

Каліграфічне написання арабських цифр

Питання для самоконтролю

1. Що таке каліграфічні хвилинки?
2. Скільки каліграфічних хвилинок можна проводити на уроці?
3. Які вимоги ставляться до каліграфічних хвилинок?

Практичні завдання

1. Законспекуйте статтю: Голуб Н. Сутність компетентнісного підходу та особливості його реалізації при корекції порушень писемного мовлення. *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 7. С. 67–71.

2. Підготуйте інформацію на тему: «Шляхи подолання неточностей і помилок під час написання учнями букв».

3. Ознайомтеся зі статтею: Руссу Н. Хвилинки каліграфії в 4 класі: матеріали для подолання вад письма і мовлення у дітей. *Початкова школа*. 2011. № 9. С. 19–20.

4. Укладіть завдання для каліграфічних хвилинок (клас за вибором).

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацюйте теоретичний матеріал з тем:

Каліграфічні хвилинки в початковій школі.

Нетрадиційні методики підготовки руки дитини до письма.

Навчання письма ліворуких дітей.

2. Законспекуйте статті:

Прищеп О. Ефективний спосіб організації каліграфічної хвилинки на уроці української мови в 3 класі. *Початкова школа*. 2014. № 11. С. 7–10.

Коваль Н. Вчимо писати ліворуку дитину. *Розкажіть онуку*. 2013. № 5–6. С. 6–7.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Каліграфія як наука. Основні етапи вивчення каліграфії.
2. Зв'язок каліграфії з іншими навчальними дисциплінами.
3. Завдання навчання каліграфічного письма.
4. Умови навчання каліграфічного письма.
5. Методи навчання каліграфії.
6. Методичні прийоми навчання чистописання в початковій школі.
7. Методика написання елементів букв.
8. Підготовчі вправи з письма в добуковений період навчання грамоти.
9. Поділ малих букв українського алфавіту на групи.
10. Методика написання малих букв I–II груп.
11. Письмо в буквенний період навчання грамоти.
12. Методика написання малих букв III–IV груп.
13. Шляхи усунення вад письма.
14. Методичне пояснення написання малих букв V–VI груп.
15. Методика написання малих букв VII–VIII груп.
16. Складні з'єднання малих букв.
17. Списування з друкованого і рукописного текстів.
18. Поділ великих букв українського алфавіту на групи.
19. Методика написання великих букв I–II груп.
20. Методичне пояснення написання великих букв III–IV груп.
21. Методика написання великих букв V–VI груп.
22. Методичне пояснення написання великих букв VII–VIII груп.
23. Складні з'єднання великих букв.
24. Шляхи усунення неточностей і помилок під час написання тієї чи тієї букви.
25. Норми каліграфічного письма та необхідність їх дотримання.
26. Формування та вдосконалення навичок письма в післябуквенний період навчання грамоти.
27. Уроки письма післябуквеного періоду.
28. Удосконалення навичок каліграфічного письма в учнів 2–4 класів.
29. Письмо малих і великих букв за групами в зошиті в одну лінію.
30. Каліграфічні хвилинки на уроках української мови в початкових класах, вимоги до їх проведення.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Барищук Г.С. Усунення вад письма. 1–4 класи. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2003. 40 с.
2. Бондар Н. Психолого-педагогічні аспекти формування навички письма молодших школярів. *Початкова школа*. 2011. № 7. С. 25–29.
3. Голуб Н. Сутність компетентнісного підходу та особливості його реалізації при корекції порушень писемного мовлення. *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 7. С. 67–71.
4. Кирей І.Ф., Трунова В.А. Методика викладання каліграфії в початковій школі : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1994. 143 с.
5. Коваль Н.П. Вчимо писати ліворуку дитину. *Розкажіть онуку*. 2013. № 5–6. С. 6–7.
6. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М.С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
7. Мізюріна О. Каліграфічні хвилинки у 4 класі на основі словникових слів. *Початкова школа*. 2011. № 10. С. 18–20.
8. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1–4 класи. URL : <http://osvita.ua/school/materials/program/8793/>
9. Прищепа О. Ефективний спосіб організації каліграфічної хвилинки на уроці української мови в 3 класі. *Початкова школа*. 2014. № 11. С. 7–10.
10. Прищепа О. Проблеми удосконалення графічних навичок письма учнів 4 класу. *Початкова школа*. 2016. № 9. С. 19–23.
11. Руссу Н. Хвилинки каліграфії в 4 класі : матеріали для подолання вад письма і мовлення у дітей. *Початкова школа*. 2011. № 9. С. 19–20.
12. Трунова В. Всеукраїнський експеримент з «Каліграфії та розвитку мовлення». *Початкова школа*. 2011. № 3. С. 50–53.
13. Чабайовська М.І. Єдині зразки каліграфічного письма букв українського алфавіту та цифр : навчально-методичний посібник. 2-ге вид. перероб. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2014. 116 с.
14. Чабайовська М.І. Зошит з каліграфії в II частинах. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2016. Частина I. 56 с.
15. Чабайовська М.І. Зошит з каліграфії в II частинах. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2016. Частина II. 88 с.
16. Ягупа І. Вчимося писати каліграфічно. *Розкажіть онуку*. 2015. Вересень, № 9. С. 31–36.

Допоміжна:

17. Боднар Н.М. Із історії розвитку методики навчання письма. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 17 : Теорія і практика навчання та виховання : збірник. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. Вип. 18. С. 26–33.
18. Біленька Н.Д. Хвилинки каліграфії. *Розкажіть онуку*. 1999. № 19-20. С. 56–58.
19. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либіль, 1997. 376 с.
20. Грамоти вчиться – завжди знадобиться : Уроки письма; Каліграфічні хвилинки; Ігри з буквами; Цікаве азбукознавство; Цікаві практичні дидактичні завдання з рідної мови. *Розкажіть онуку*. 2000. № 10. С. 2–62.
21. Зілінська Н., Зілінський Т. Методика роботи з чистописання у початковій школі. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2010. 59 с.
22. Колесник Я. Система вправ для розвитку руки дитини : (Графічні навички). *Початкова освіта*. 2004. № 35. С. 25–27.
23. Лигонова Л.Б. Каліграфія у початкових класах // *Розкажіть онуку*. 1999. № 1. С. 38–40.
24. Мовчун А. Каліграфія та етимологія? Так, цікаво і потрібно! *Початкова школа*. 2002. № 1. С. 16–19.
25. Перепічка І.В. Каліграфія та розвиток зв'язного мовлення : уроки курсу за вибором у 2 кл. *Початкове навчання та виховання* : науково-методичний журнал. 2010. № 31. С. 2–9.
26. Решетчук В. Цікава каліграфія. *Початкова школа*. 2010. № 9. С. 43–44.
27. Романенко Н. Шляхи подолання психологічних бар'єрів під час навчання письма. *Початкова освіта*. 2007. № 8 (лютий). С. 15–17.
28. Роєнко Л.М., Грітченко Т.Я. Підготовка студентів до удосконалення графічних навичок письма молодших школярів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 17 : Теорія і практика навчання та виховання : збірник. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. Вип. 18. С. 148–151.
29. Трунова В.А. Боднар Н.М., Прищепа О.Ю. Методика навчання каліграфії в сучасній початковій школі : навчальний посібник для вчителів початкових класів, викладачів і студентів вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації. Харків : Вид-во «Ранок», 2017. 464 с.
30. Трунова В.А. Вчимося правильно писати (таблиці рукописних літер та цифр) : навчально-наочний посібник. 4-е вид., доповн. і випр. Харків, 2011. 152 с.

31. Хома О.М. Методика навчання української мови з каліграфією : опорні конспекти лекцій (Частина 1). Методика навчання грамоти. Методика розвитку мовлення: для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 013 «Початкова освіта», освітній ступінь «бакалавр». Мукачево : МДУ, 2019. 63 с.

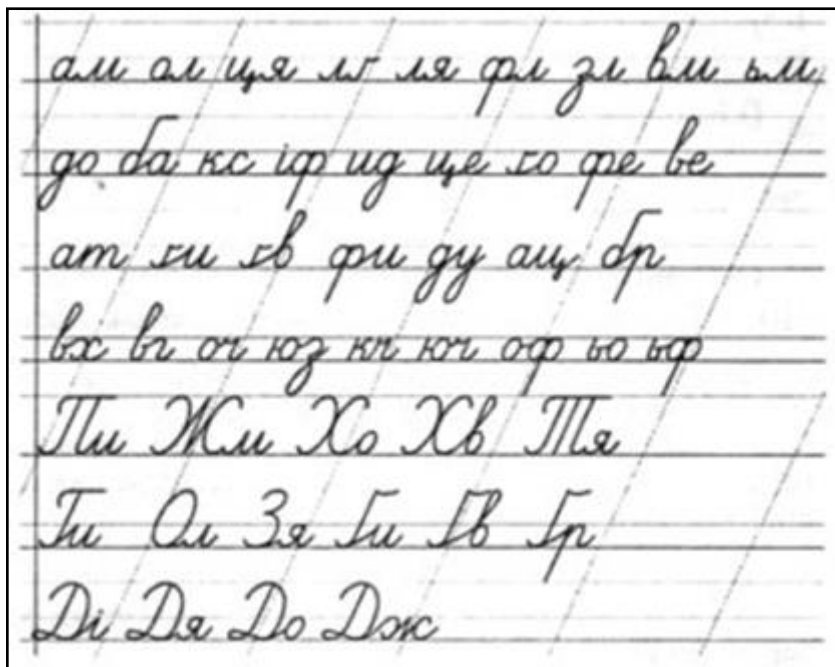
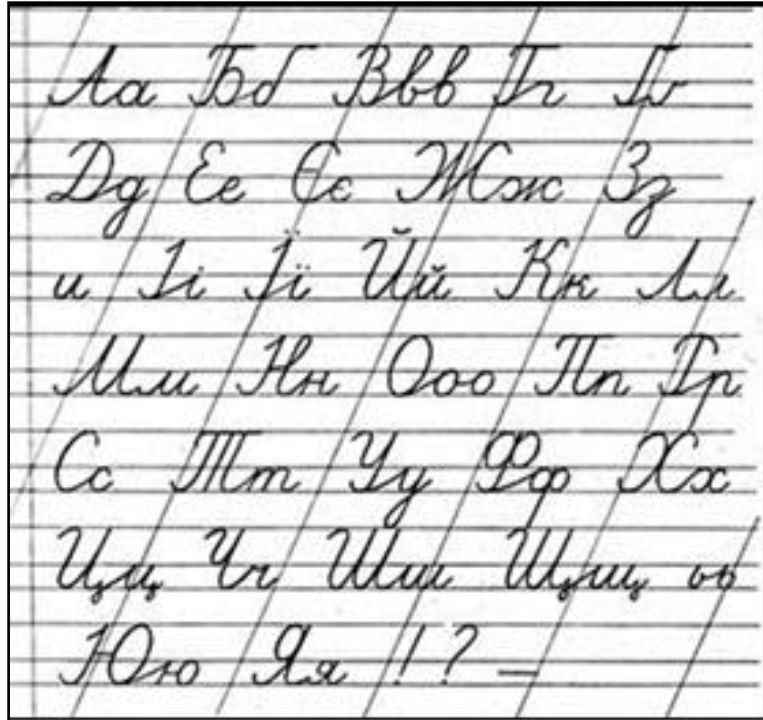
32. Чабайовська М.І. Методика навчання письма додаткових елементів букв українського алфавіту, розділових знаків та цифр. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/25345/ChabaiovskaMI.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

33. Чекіна О. Удосконалення каліграфічних навичок у 3-му класі. *Початкова освіта*. 2002. № 12. С. 4.

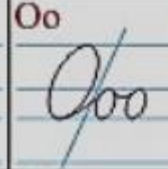
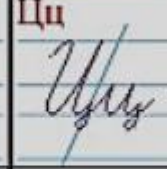
ДОДАТКИ

Додаток 1

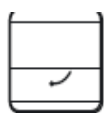
Єдині зразки каліграфії

Зразки написання букв

Аа	Бб	Вв	Гг	Гг	Дд	Ее
						
Єє	Жж	Зз	Ии	Іі	Її	Йй
						
Кк	Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Рр
						
Сс	Тт	Уу	Фф	Хх	Цц	Чч
						
Шш	Щщ	Ьь	Юю	Яя		
						

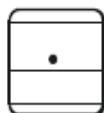
Написання додаткових елементів малих і великих букв
(за М.І. Чабайовською)⁷

1. – короткий вигнутий поєднувальний штрих ( ). *o*

2. – короткий прямий поєднувальний штрих ( ). *o*

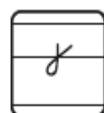
3. – крапка.

4. – дві крапки.

5. – коротка горизонтальна вигнута лінія.

6. – мала петля.

7. – штрих і коротка горизонтальна вигнута лінія (елемент малої літери ч).

⁷ Чабайовська М.І. Єдині зразки каліграфічного письма букв українського алфавіту та цифр : навчально-методичний посібник. 2-ге вид. перероб. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2014. 116 с.

Колегії Міністерства освіти
і науки України

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА

«Про розроблення єдиних зразків каліграфічного письма цифр,
українських і російських букв та їх з'єднань»⁸

Постановою Кабінету Міністрів «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» від 16.11.00 № 1717 одним з основних напрямів роботи загальної середньої освіти визначено підвищення якості змісту початкової загальної освіти та рівня її навчально-методичного забезпечення.

Письмо – складний психофізіологічний процес не лише для шестирічних учнів, а й загалом для всіх молодших школярів. Ефективність і успішність навчання каліграфічного письма значною мірою залежить від забезпечення учнів початкових класів прописами, робочими зошитами з правильною графікою цифр, букв та їх з'єднань.

Державний стандарт початкової загальної освіти передбачає формування графічних навичок письма; правильного, чіткого зображення цифр, букв та їх поєднань; плавного письма складів, слів. Робота над каліграфією, технікою письма не обмежується періодом навчання грамоти, а має продовжуватися у наступних класах. Увага до цього аспекту письма необхідна не тільки під час виконання школярами спеціальних вправ у написанні окремих цифр, літер, їх елементів, буквосполучень, слів, але й під час виконання всіх інших письмових робіт.

Характерною особливістю сучасного забезпечення змісту початкової освіти є його варіативність. Тому до «Букварів» різних авторів видано понад десять прописів, графіка яких суттєво відрізняється, що породжує значні труднощі у навчальному процесі для учнів і вчителів та знижує його ефективність. З огляду на це виникла необхідність створення «Єдиних зразків каліграфічного письма цифр, українських і російських букв та їх з'єднань».

З метою уніфікації графіки, відпрацювання методичного апарату написання цифр, букв та їх з'єднань, полегшення роботи вчителів було створено робочу групу для розроблення «Єдиних зразків каліграфічного письма цифр, українських і російських букв та їх з'єднань» під керівництвом головного наукового співробітника Інституту педагогіки АПН України, дійсного члена

⁸ Інтернет ресурс. Режим доступу : <https://res.in.ua/kolegiyi-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-v2.html>

АПН України, доктора педагогічних наук, професора Вашуленка М.С. У складі робочої групи працювали фахівці з досвідом із галузі каліграфії: Прищепа О.Ю., доцент лабораторії початкового навчання Інституту педагогіки АПН України, кандидат педагогічних наук; Кучинський М.В., доцент Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, кандидат філологічних наук; Трунова В.А., доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання Ізмаїльського гуманітарного університету, кандидат педагогічних наук; спеціалісти департаменту загальної середньої і дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України, методисти Науково-методичного центру середньої освіти та Науково-методичного центру організації розробки та виробництва засобів навчання, вчителі-практики, методисти.

На виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 25.02.03 № 104 «Про розроблення єдиних зразків каліграфічного письма цифр, українських і російських букв та їх з'єднань», враховуючи особливості першокласників, традиційні і сучасні технології, робочою групою розроблено «Основні технічні характеристики форми рукописних букв українського і російського алфавітів для використання в загальноосвітніх навчальних закладах України», «Основні технічні характеристики форм цифр для використання в загальноосвітніх навчальних закладах України» (додатки 1, 2).

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.01 № 440 «Про порядок надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України» відповідні матеріали розглянуто і схвалено для розроблення комп'ютерного варіанту «Єдиних зразків каліграфічного письма цифр, українських і російських букв та їх з'єднань» на комісії з педагогіки та методики початкового навчання Науково-методичної Ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України.

Матеріали, підготовлені робочою групою, пропонуються для розгляду колегією Міністерства освіти і науки України щодо надання навчальному виданню «Єдині зразки каліграфічного письма цифр, українських і російських букви та їх з'єднань» грифа «Затверджено Міністерством освіти і науки України» з наступною публікацією його в Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України, науково-методичному журналі «Початкова школа» та в інших педагогічних виданнях.

Просимо розглянути.

Директор департаменту загальної
середньої та дошкільної освіти

П.Б. Полянський

Директор Науково-методичного
центру середньої освіти

Ю.І. Завалевський

**Основні технічні характеристики форми рукописних букв
українського алфавіту для використання
в загальноосвітніх навчальних закладах України⁹**

Назви ліній графічної сітки зошита № 1:

- верхня та нижня рядкові лінії;
- міжрядкова (підрядкова, надрядкова; верхня, нижня міжрядкові – залежно від розташування її відносно робочого рядка);
- похила (під кутом 65 градусів);
- h – висота робочого рядка (4 мм);
- h (1) – відстань між верхньою міжрядковою та верхньою рядковою (6 мм);
- h (2) – відстань між нижньою рядковою та нижньою міжрядковою (6 мм).

Написання великих букв:

висота – h + h (1);

ширина великих літер (шириною є відстань між основними елементами) - h, крім Ж, О, Ш, Щ, Ф, Т, ширина яких становить 1,5 h; ширина букви Ю – 2 h, у буквах В, З, Е нижній півовал ширший за верхній на $1 \frac{1}{4} h$ і висота його дорівнює $\frac{1}{2} (h+h (1))$;

нахил букв 65 градусів.

Ліві заокруглення у буквах, які починаються чи закінчуються над нижньою рядковою лінією (А, Б, В, Г, Г, Ж, З, І, Ї, К, Л, М, Н, П, Р, Т, У, Ф, Х, З, Ю, Я), відступають від неї на $\frac{1}{3} h$.

Праві заокруглення елементів букв А, Е, Є, Е, Ж, Й, Й, К, Л, М, Н, П, С, Т, Х, Ч, Ш, Я (над нижньою рядковою лінією) закінчуються на $\frac{1}{2} h$.

Елементи в буквах, які починаються чи закінчуються під верхньою міжрядковою лінією (Б, В, Г, Д, П, Р, Т) відступають від неї на $\frac{1}{2} h (1)$, крім елементів в буквах Е Є, Е, Ж, Й, З, І, И, Й, Н, О, С, У, Х, Ц, Ч, Ш, Щ. З, Ю, які відступають на $\frac{1}{3} h (1)$.

Коротка горизонтальна у букві А проводиться по верхній рядковій лінії у буквах Ю, Є, Э розташовується на $\frac{1}{2} (h+h (1))$, її довжина – $\frac{1}{2}$ ширині – овалу (півовалу).

Поєднання елементів у буквах Б, В, Е, Е, Ж. З, К, Н, Х робиться на $\frac{1}{2} (h+h (1))$; у буквах А, Л, М, У, Ч (перших два елементи), у букві Ф (перше-третій) – $\frac{1}{2} h (1)$; у букві М другий і третій елементи $\frac{1}{2} (h+h (1))$.

Складові елементи букви «крапка», «дві крапки», «коротка горизонтальна «вигнута лінія» (букв І, Ї, Й, Ё) не поєднуються з іншими елементами букв і пишуться над надрядковою на $\frac{1}{4} h (2)$.

---

⁹ Інтернет ресурс. Режим доступу : <https://res.in.ua/kolegiyi-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-v2.html>

Довжина петель букв Ц, Щ – $1/3 h$ (2).

Ширина петель букв Ц, Щ – $1/4 h$.

Ширина заокруглень прямих похилих ліній ліворуч і праворуч та півовалів (вгорі в низу) - не менше $1/2 h$ (1).

Висота овалу у букві Я – h (1).

Довжина горизонтального елемента у буквах Б, Г, П – $2,5 h$, Т – $3 h$.

Довжина вигнутого другого складового елемента букви Г – h .

Написаним малих букв:

- висота малих букв – h ;

- висота малих букв з елементами, які виходять за межі рядка – $h+h_1$ або $h+h_2$;

- ширина букви – $2/3 h$, ширина букв ж, т, ф, ш, щ – $1 1/2 h$;

- нахил букв – 65 градусів.

Заокруглення у буквах а, б, г, д, є, ж, з, к, о, п, р, с, т, ф, х, ю, які починаються під верхньою рядковою лінією, відступає від неї на $1/3 h$.

Ліве заокруглення у буквах г, е, л, м, я; а, г, є, ж, з, и, і, ї, й, к, н, п, р, с, т, у, ф, х, ч, ш, які починаються чи закінчуються над нижньою рядковою лінією – відступає від неї на $1/3 h$.

Праве заокруглення елементів букв, нижня петля, які закінчуються над нижньою рядковою лінією, відступають від неї на $1/2 h$.

Ширина петлі у буквах ц, щ – $1/4 h$.

Довжина в петлі у буквах ц, щ – $1/2 h$.

Довжина петлі у буквах в, д, з, у – h (1) або h (2), початок написання петлі у букві з – на $1/4 h$.

Ширина заокруглень прямих елементів букв $1/2 h$.

Написання горизонтального короткого елемента у буквах є, н, э, ю, овального елемента у буквах я, ь, ы, ъ, поєднання другого і третього елементів букви к – на $1/2 h$.

Складові елементи букви і, ї, й (крапка, дві крапки, коротка горизонтальна вигнута лінія) – не поєднуються з іншими елементами букв і пишуться над верхньою рядковою лінією на $1/4 h_1$.

Довжина вигнутого другого складового елемента букви г – $1/2 h$ (1).

Довжина горизонтальної частини другого елемента букви б – $1/2 h_1$.

Поєднання букв здійснюється за допомогою короткої похилої прямої і вигнутої ліній.

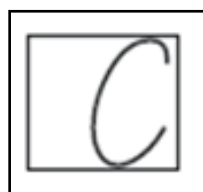
**Основні технічні характеристики форм цифр для використання
в загальноосвітніх навчальних закладах України
(рекомендації МОН України)¹⁰**

Цифри від 1 до 10 пишуться зліва направо під нахилом 65° у першому класі висотою в одну клітку в напрямі від верхньої правої частини квадрата до середини нижньої частини квадрата.

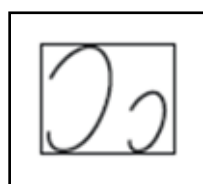
Основні елементи цифр

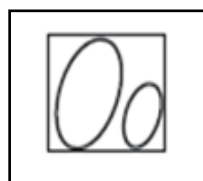
коротка і довга пряма похила лінія;

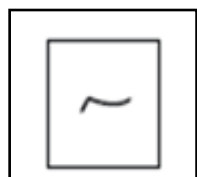
лівий великий півовал;

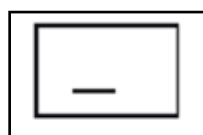
правий (малий і великий) півовали;

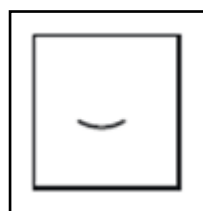
великий і малий овал

горизонтальна хвиляста лінія

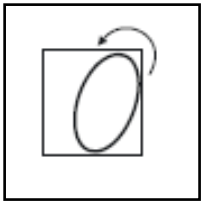
коротка горизонтальна лінія

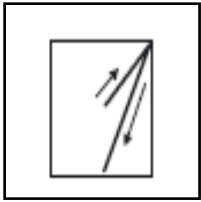
дугоподібна лінія.

¹⁰ Інтернет ресурс. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2-19290-03#Text>

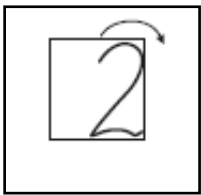

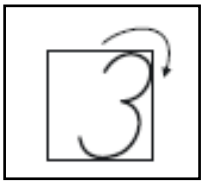
Нуль – великий лівий овал. Пишеться трохи нижче верхнього правого кута клітинки, заокруглюється ліворуч, пишеться до середини нижньої сторони клітинки і піднімається вгору до початку написання цифри.

Один – складається з короткої і довгої похилих ліній. Перший елемент (коротка пряма похила лінія) пишеться трохи вище середини клітинки до правого верхнього кута, звідти продовжуємо вниз довгу пряму похилу лінію до середини нижньої сторони клітинки.

Два – складається з верхнього правого заокруглення, довгої прямої похилої лінії та хвилястої горизонтальної лінії. Починається вище середини клітинки, заокруглюється вгору праворуч до верхньої сторони клітинки і переходить в малий правий півовал, що продовжується довгою прямою, похилою лінією на середині нижньої сторони клітинки. Від неї пишеться горизонтальна хвиляста лінія праворуч до нижнього кута клітинки.

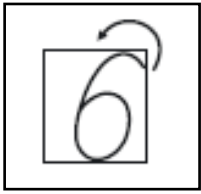
Три – складається з двох малих правих півовалів. Перший елемент пишеться вище середини клітинки, заокруглюється вгору праворуч до верхньої сторони клітинки і переходить в малий правий півовал, що прописується вниз до середини клітинки. Від нього безвідривно пишеться більший півовал, що, торкаючись середини нижньої лінії, заокруглюється ліворуч трохи вище неї.

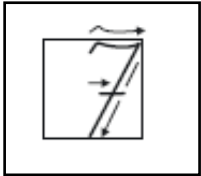
Чотири – складається з короткої прямої похилої лінії, короткої горизонтальної лінії та довгої прямої похилої лінії. Від середини верхньої сторони клітинки пишеться вниз ліворуч коротка пряма похила лінія, що проводиться нижче середини клітинки. Далі, не відриваючи руки, пишеться горизонтальна пряма лінія праворуч, що не доводиться до правої вертикальної сторони. Від верхнього правого кута вниз проводиться довга пряма похила лінія до середини нижньої сторони клітинки, торкаючись другого елементу цифри.

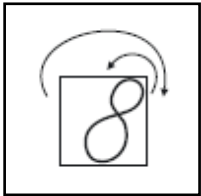
П'ять – складається з короткої прямої похилої лінії, правого півовалу та дугоподібної лінії. Пишеться коротка, пряма, похила лінія від середини верхньої сторони клітинки вниз трохи праворуч на половину клітинки. Далі, не відриваючи руки, пишеться так, щоб він не торкався правої сторони клітинки і заокруглюється ліворуч ближче до нижнього лівого кута. Вгорі від першого елемента пишеться дугоподібна лінія до верхнього правого кута.

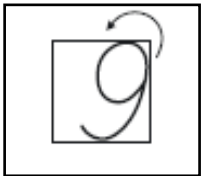
Шість – складається з великого лівого півовалу та малого овалу. Ширина цифри внизу та вгорі однакова. Пишеться нижче правого верхнього кута від правої сторони клітинки, заокруглення ліворуч, що переходить в лівий півовал, який внизу переходить в малий правий овал, що з'єднується ліворуч з першим елементом вище середини клітинки.

Сім – складається з хвилястої горизонтальної лінії, довгої прямої похилої лінії та короткої горизонтальної лінії. Починається трохи нижче середини верхньої сторони клітинки хвилястою горизонтальною лінією праворуч до верхньої правої вершини кута. Потім, не відриваючи руки, пишеться вниз довга, пряма, похила лінія до середини нижньої лінії клітинки. Посередині другого елемента проводиться горизонтальна лінія симетрично з двох сторін.

Вісім – складається з верхнього і нижнього овалів. Починати можна двома способами: як написання цифр два або шість.

Дев'ять – складається з малого лівого овалу та великого правого півовалу. Ширина цифри внизу та вгорі однакова. Починається малий лівий овал від правої сторони клітинки із заокруглення вгору ліворуч, що переходить в лівий малий овал нижче середини клітинки і піднімається вгору до зустрічі з його початком та, не відриваючи руки, опускається вниз, створюючи великий правий півовал так, щоб він торкнувся середини нижньої сторони клітинки, заокруглюючись внизу ліворуч.

Правила постави під час письма

Сиди прямо й зручно.
Не схиляй низько голову над столом, партою.
Обидві руки клади на парту, стіл.
Однією рукою пиши, а іншою підтримуй зошит за верхній лівий або правий кут.
Зошит клади навкіс, так, щоб нижній лівий кут був проти середини грудей.

Правильно тримай ручку.

Ручку тримай трьома пальцями: великим, вказівним та середнім.

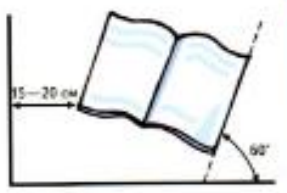

Так правильно сидіти

- Спину тримай рівно, не спирайся грудьми на парту.
- Лікті поклади на стіл так, щоб вони трохи висали. Вільною рукою притримуй зошит, пересуваючи його вгору в міру потреби.
- Ноги всією ступнею постав на підлогу чи підставку під прямим кутом.

Так має лежати зошит, якщо ти пишеш правою рукою. Нижній кут сторінки, на якій ти пишеш, має бути напроти середини грудей.

Так має лежати зошит, якщо ти пишеш лівою рукою. Нижній кут сторінки, на якій ти пишеш, має бути напроти середини грудей.

а) б)

Так правильно тримати ручку, якщо ти пишеш лівою рукою (два варіанти).

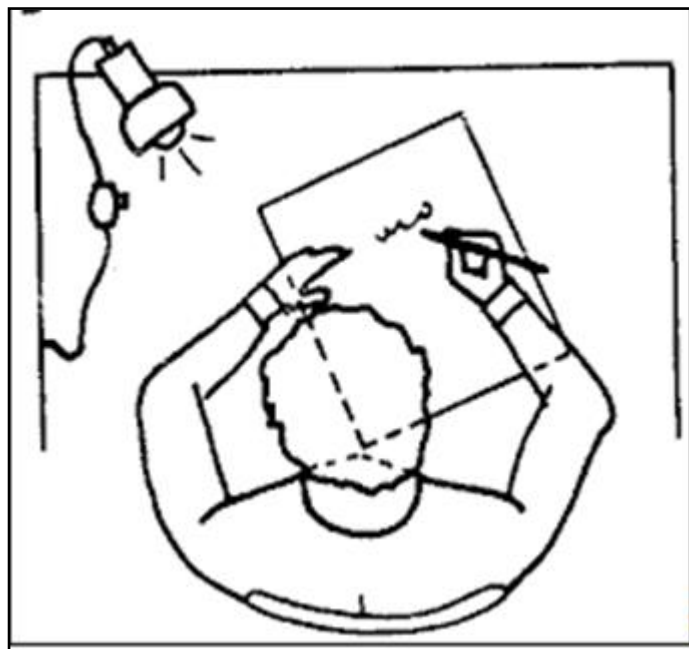

Парта сучасного школяра

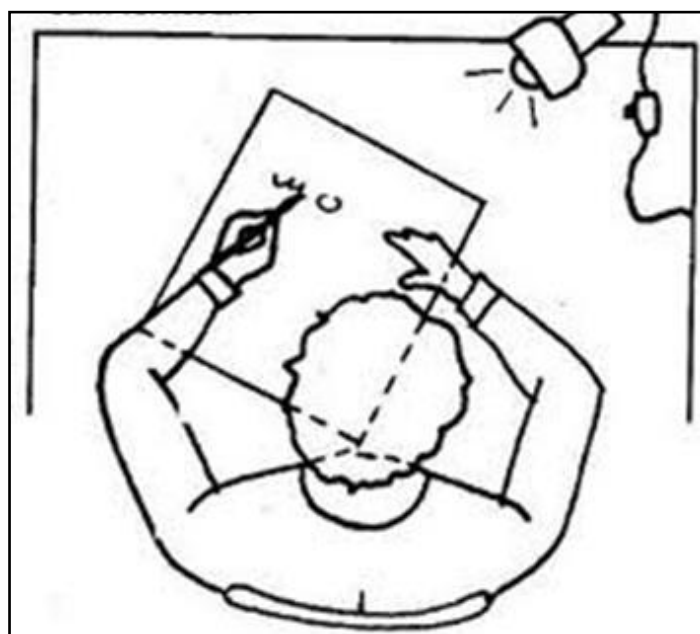

Фінська парта – це особлива конструкція парт, запозичена з фінської системи освіти

Розташування на парті зошита під час письма

Якщо ти пишеш правою рукою

Якщо дитина шульга

Сучасні прописи для учнів 1 класу

Федієнко В.В. Прописи. Посібник з навчання письма та розвитку мовлення для першокласників. К.: ВД «Школа», 2010. 68 с.

Заїка А. Мій перший зошит: Пропис з калькою. 1 клас: у 2 частини.
Х.: Ранок, 2012.

Цепова І., Звіркова Н. Мій перший зошит: Прописи з калькою для лівшів. 1 клас: у 2 ч. X.: Вид-во Ранок, 2012.

Цепова І., Звіркова Н. Мій перший зошит. Прописи з калькою. 1 клас: у 2 частинах. X.: Ранок, 2017.

Кальчук М., Чабайовська М. Українська мова: Прописи: у 4 частинах для 1 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою, що працюють за науково-педагогічним проектом «Росток».

*Федієнко В. Каліграфічний зошит-шаблон.
Харків :Школа, 2019.*

Попова Н.М., Цепочко Н.Л. Математичні прописи. 1 клас. Зошит для самостійного вправлення у навичках правильного написання цифр. Київ: Літера ЛТД, 2010.

Оляницька Л. Математичні прописи. 1 клас. Київ: Грамота, 2019.

Пальчикова гімнастика
(запропонувала Марина Кузіна, м. Київ.)¹¹

Добрий день

-Добрий день, добрий день –
Пальчики сказали,-
Ми сьогодні всіх дітей
зранку привітали.

*(Пальці обох рук назустріч кланяються,
а потім ритмічно на кожний склад
з'єднуються з одноіменними пальцями рук.)*

Кішки –мишки

Ця ручка- мишка,
Ця ручка-кішка.
Мишка лапками шкрябе
І скориночку гризе.
Це почула кішка
І біжить до мишки.
Мишка - шасть і вбігла в нірку,
не пролізе кішка в дірку.

*(Витягнуті та зібрані пальці лівої руки –
це мишка, а стиснутий кулачок з трохи висунутими
вперед другим та п'ятим пальцем – це кішка.Рухи за
текстом.)*

¹¹ Інтернет ресурс. Режим доступу: : <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-palcikova-gimnastika-dla-ditej-272320.html>

Квіти

**Зранку всі чудові квіти
весело розкрились
І до сонці потягнулись,
І росою вмились.**

*(Тильний бік долоні
лежить на столі,
пальці зібрані в
жменю,
потім долоня
розкривається, пальці
розходяться.)*

Черепаха

**Ось черепаха луки дісталась,
Стежкою разом з будинком повзла.
Раптом маленька тваринка злякалась,
Мить- і не ма: то вона вже сховалась.**

*(Ліва долоня накриває тильний бік правої руки.
Перебираючи пальцями, «черепаха повзе». На
останньому рядку- «зупинилась», пальці «сховались».)*

**Система вправ з навчання каліграфічного письма
та каліграфічні хвилинки**

М

1. Що зображено на малюнках (*малина, машина, міст, мавпа, метелик, м'яч, мир, марка*). Назви їх. Виділіть в цих словах звуки [м] [м'].
2. Розфарбуй (на вибір) один малюнок.
3. Письмо рукописної малої букви:
  - а) написання елементів;
  - б) написання букви «м».
4. Письмо буквосполучень (безвідривне) *мм*.
5. Письмо складів (відривне) *ма, мо*.
6. Подумай: *ми* – це буквосполучення, склад чи слово? Напиши один рядок слова «*ми*».
7. Складання речень з і словом «*ми*».
8. Письмо складів: *му, ом*.
9. Письмо слова *мама*.
10. Оживи букву «*ем*».

І

1. Розглянь малюнки Назви їх (*іграшка, олівець/подібний до букви «і»/, іриска*).
2. Гра «Впіймай» звук [і] в словах. Визнач його місце (на початку слова, в середині, в кінці): *іскра, імя, іграшка, індик, Іра, Іван, ліс, стіл, сіно, тінь, коні, поні, моржі, олівці*.
3. Письмо букви «і»:
  - а) в повітрі;
  - б) обведення в зошиті;
  - в) написання.
4. Письмо складів «мі», «ім».
5. До якого предмета подібна буква «і»? Намалюй її. Розфарбуй малюнок (*олівець*).
6. Повтори слова зі звуками [а], [о], [у], [и].
Напиши буквосполучення «іа», «іу».
Згадай, хто з тварин видає такі звуки? (*Осел, індик*).
7. Намалюй орнамент, який залишає мороз на склі, деревах. Назви це слово.

С, с

1. Хто зображений на малюнках? (*Сом, сонце, соняшник, сова, місяць*).
2. «Впіймай» звуки [с], [с'] і визнач їх місце: *стіл, крісло, сонечко, сіно, самовар, сачок, слон, сир, коса, собака, сніг, сніп, сім, сідло, сірий*.
3. Письмо малої букви «с»:
  - а) в повітрі;
  - б) письмо букви.
4. Письмо складів: *са, су, си, со, сла*.
5. написання слів: *сила, сум, сова*.
6. Розфарбовування малюнків на вибір.
7. Письмо великої букви «С».
8. переписування великої і малої рукописної букви: *Сс*.
9. Намалюй предмет, який подібний до букви «С» (*Місяць*).

О

1. Графічний диктант:
Л, А, С, К, М, П.
Підібрати до кожної великої букви малу і написати рядок: *л, а, с, к, м, п*.
2. Письмо великої букви «О» (у повітрі, обведення контурів, за зразком, самостійно).
3. Розфарбовування малюнка (за вибором) (*огірок, оса, око, лото*).
4. Написання складів, слів, речень: *Оп, Ок, Ол, Он, Ос, Оса, Око, Оксана., Оксана і Опанас у лісі*.
5. Напиши букву, яка подібна на букву «О» (*С*).

Приклади каліграфічних хвилинок у 2–4 класах:

а А

апельсин, асфальт.

Америка, Антарктида

Це материки – великі частини суші. У Центральній Америці росте дерево-календар – гілея. Наприкінці травня – початку червня квіти на дереві червоні. Наприкінці серпня – початку вересня – білі. Червоні квіти запилюють птахи колібрі, а восени вони перебираються в інші місця. Білі квіти запилюють нічні метелики.

В Антарктиді живуть незвичайні птахи пінгвіни. Вони дуже великі, але не літають. Яйця відкладають на своїх лапах і, стоячи, чекають на пташенят.

б Б

берізка, безкрайній

На далекому Сході росте «залізна» береза. Міцність її деревини втричі перевищує чавун. Навіть куля не може пробити її стовбур.

Богун, Богдан Хмельницький

Богдан Хмельницький – гетьман козацького війська; І. Богун – полковник.

д Д

дзьоб

Про те, що треба доглядати зуби, знають навіть крокодили. Вони дозволяють маленьким пташкам видзьобувати рештки їжі з-поміж гострих зубів і не зачіпають своїх «лікарів».

Дніпро

Дніпро це найбільша річка України – має ще й інші назви: Славутич, Борисфен.

т Т

театр, тюльпан

У Персії «тюльпан» – це турецька чаша. За легендою, у золотистому бутоні тюльпана було людське щастя, а тому ніхто не міг дістати його. Йшли до квітки люди різного віку, здорові і хворі, бідні і багаті. Однак щастя нікому не давалося до рук. Раптом до квітки кинувся, дзвінко сміючись, маленький хлопчик. Тієї ж миті бутон розкрився. Час дитинства – єдина пора щастя.

Трійця, Трускавець, мати Тереза

Трійцю ще називають Зеленим святом, коли прославляють триєдиного Бога: Отця, Сина і Духа Святого. Святкують на 50-й день після Великодня.

Трускавець – курортне містечко України, прославлене своїми цілющими мінеральними водами.

Мати Тереза – жінка, яка все своє життя присвятила справі милосердя.

ц Ц

цимбали, цунамі

Цимбали – струнний ударний музичний інструмент.

Цунамі – руйнівні океанські хвилі величезної висоти.

Цезар, Цумань

Юлій Цезар – імператор Риму, полководець, людина, яка могла робити водночас 7 справ!

Цумань – селище на Волині. У густих цуманських лісах під час війни ховалися численні партизанські загони. А зараз там прижилися і вільно почувуються зубри, завезені з Біловезької пущі. Звірі занесені до Червоної книги.

23 січня відзначають всесвітній День ручного письма або День каліграфії¹²

Ініціатор свята – Асоціація виробників письмового приладдя. Цей день повинен нагадати всім про важливість рукопису, оскільки письмо від руки поступово зникає з повсякденного життя через велику кількість цифрової та друкованої інформації. Цим святом засновники бажають акцентувати увагу на тому, що власноруч написаний лист – це майстерність і прояв індивідуальності.

У світі чимало професій пов'язаних з каліграфією. Зокрема графологи-криміналісти можуть за почерком упізнати людину. Гравери виготовляють ювелірні вироби зі складними написами. Ілюстратори оформлюють обкладинки зі стилізованими шрифтами. Дизайнери створюють проєкти, а художники-каліграфи роблять справжні витвори мистецтва.

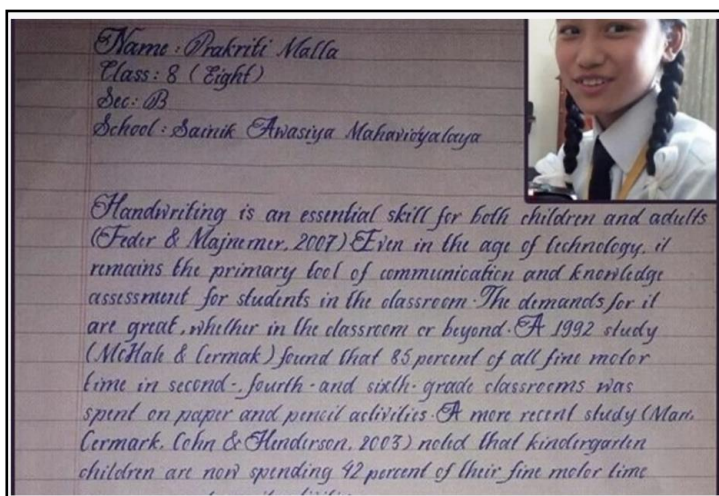
Про зв'язок почерку з духовним світом і характером людини висловлювалися і Аристотель, і великі італійці епохи Відродження. У 1875 році французький абат Жан Іполит Мишонер вжив термін «графологія», тобто знання про почерк і методи його дослідження у зв'язку з психічним станом особи. Сучасні графологи можуть відтворити портрет людини за 7 основними характеристиками: *розміром літер, нахилом та формою, напрямком почерку, інтенсивністю натиску, характером написання слів і загальною оцінці почерку.*

Це свято покликане нагадати всім про важливість ручного письма, несправедливо забутого сьогодні через велику кількість цифрової та друкованої інформації. Пишіть листи – не дайте цій прекрасній традиції безслідно зникнути! Цього дня деякі організації відмовляються від своїх “технічних благ” – відкладають в сторону телефони, комп'ютери та беруть в руки перо.

Цікаві факти про рукописні листи

1. Носієм найкращого почерку у світі визнана 14-річна школярка з Непалу Пракриті Малла.

2. Найдовший лист належить іранцю Хосейну Мохаммеду Декхані. Він написав листа у відповідь своєму другові, в якому

¹² Інтернет ресурс. Режим доступу: <https://poklik.media/osvita/23-sichnia-den-ruchnoho-pysma-visim-tsikaviv-faktyv-pro-kalihrafichni-vytvory/>

висловив образу з приводу тривалого мовчання приятеля. Лист він створював протягом 13-ти місяців, працюючи по 4 години на день. У ньому іранець описував своє життя. У результаті у нього вийшло паперове послання масою 2 кг і довжиною 150 м.

3. Найкоротший лист написав відомий письменник Віктор Гюго. Це було послання, адресоване видавцеві, в якому значився лише знак питання і більше нічого. Таким чином Гюго бажав дізнатися, як відреагували читачі на його черговий витвір. У відповідь видавець написав знак оклику.

4. 1561 роком датується закінчення рукописного Пересопницького

Євангелія, яке створили ігумен Григорій і переписувач Михайло. Цей шедевр каліграфії і мініатюрного мистецтва деякі українські мовознавці вважають цілком українізованим біблійним текстом з мінімальною репрезентацією церковнослов'янської мови. За красою й багатством оформлення Пересопницьке Євангеліє не має

рівних собі серед українських рукописів. Рукопис прикрашають чотири мініатюри виконані за схемою «Євангеліст за роботою»: Матвій загострює перо, Марко думає, Лука ставить чорнильницю, Іоан диктує, але жоден з них не пише текст.

5. Автором найбільш розтиражованого листа став мандрівник Христофор

Колумб. У своєму посланні, призначеному іспанській правительці, великий мореплавець розповів про своє відкриття. Цей лист у 1992 році перевели на півсотні мов – так світ відсвяткував ювілей історичного документа. Раніше подібної честі удостоїлося лише Святе Письмо.

6. Кілька століть тому в поштове відділення одного європейського міста надійшов лист, на якому були відсутні дані адресата. У ньому було тільки звернення: *«Царю поетів, філософу народів, Меркурію Європи, оратору вітчизни, історику королів, панегіристу героїв, верховному судді в справах*

смаку, покровителю мистецтв». На щастя, працівники пошти відразу зрозуміли, кому потрібно вручити це послання, і лист отримав Вольтер.

7. Найпопулярнішим адресатом у світі є Папа Римський. Друге ж місце в цьому списку по праву належить Санта-Клаусу. У його поштовій службі трудяться кілька тисяч працівників.

8. Чимало «вірусних» картинок, пов'язаних з ручним почерком, містять рецепти лікарів, які вважаються найгіршими каліграфами у світі. Навіть, були створені своєрідні алфавіти для лікарів.

ЗМІСТ

Передмова		
Тема 1.	Каліграфія як наука. Основні етапи вивчення каліграфії. Зв'язок каліграфії з іншими навчальними дисциплінами. Завдання навчання каліграфічного письма. Умови навчання каліграфічного письма	
Тема 2.	Методи навчання каліграфії. Методичні прийоми навчання чистописання в початковій школі	
Тема 3.	Методика написання елементів букв. Підготовчі вправи з письма в добуквеній період навчання грамоти	
Тема 4.	Поділ малих букв українського алфавіту на групи. Методика написання малих букв I- II груп. Письмо в буквеній період навчання грамоти	
Тема 5.	Методика написання малих букв III–IV груп. Шляхи усунення вад письма	
Тема 6.	Методичне пояснення написання малих букв V–VI груп	
Тема 7.	Методика написання малих букв VII–VIII груп. Складні з'єднання малих букв	
Тема 8.	Списування з друкованого і рукописного текстів	
Тема 9.	Поділ великих букв українського алфавіту на групи. Методика написання великих букв I–II груп	
Тема 10.	Методичне пояснення написання великих букв III–IV груп	
Тема 11.	Методика написання великих букв V–VI груп	
Тема 12.	Методичне пояснення написання великих букв VII–VIII груп. Складні з'єднання великих букв	
Тема 13.	Шляхи усунення неточностей і помилок під час написання тієї чи тієї букви. Норми каліграфічного письма та необхідність їх дотримання	
Тема 14.	Формування та вдосконалення навичок письма в післябуквеній період навчання грамоти. Уроки письма післябуквеного періоду	
Тема 15.	Списування з рукописного і друкованого текстів у період навчання грамоти	
Тема 16.	Удосконалення навичок каліграфічного письма в учнів 2–4 класів. Письмо малих і великих букв за групами в зошиті в одну лінію. Каліграфічні хвилинки на уроках української мови в початкових класах, вимоги до їх проведення. Каліграфічне написання арабських цифр	
Орієнтовний перелік питань до екзамену		
Рекомендована література		
Додатки		
<i>Додаток 1</i>	<i>Єдині зразки каліграфії</i>	

<i>Додаток 2</i>	<i>Зразки написання букв</i>	
<i>Додаток 3</i>	<i>Написання додаткових елементів малих і великих букв (за М.І. Чабайовською)</i>	
<i>Додаток 4</i>	<i>ДОПОВІДНА ЗАПИСКА «Про розроблення єдиних зразків каліграфічного письма цифр, українських і російських букв та їх з'єднань»</i>	
<i>Додаток 5</i>	<i>Основні технічні характеристики форми рукописних букв українського алфавіту для використання в загальноосвітніх навчальних закладах України</i>	
<i>Додаток 6</i>	<i>Основні технічні характеристики форм цифр для використання в загальноосвітніх навчальних закладах України (рекомендації МОН України)</i>	
<i>Додаток 7</i>	<i>Правила постави під час письма</i>	
<i>Додаток 8</i>	<i>Парта сучасного школяра</i>	
<i>Додаток 9</i>	<i>Розташування на парті зошита під час письма</i>	
<i>Додаток 10</i>	<i>Сучасні прописи для учнів 1 класу</i>	
<i>Додаток 11</i>	<i>Пальчикова гімнастика (запропонувала Марина Кузіна, м. Київ)</i>	
<i>Додаток 12</i>	<i>Система вправ з навчання каліграфічного письма та каліграфічні хвилинки</i>	
<i>Додаток 13</i>	<i>23 січня відзначають всесвітній День ручного письма або День каліграфії</i>	

Навчальне видання

***Світлана ЛУЦІВ
Світлана ГІРНЯК***

КАЛІГРАФІЯ

Навчально-методичний посібник

**Редакційно-видавничий відділ
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**Головний редактор
*Ірина Невмержицька***

**Технічний редактор
*Наталія Кізіма***

**Коректор
*Уляна Куцик***

Здано до набору 25. 05. 2022 р. Підписано до друку 30. 05. 2022 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура. Times. Наклад 50 прим. Ум. друк. арк. 3,5. Зам. 37.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.). 82100 Дрогобич, вул. І. Франка, 24. к. 42.